

RAJMUND LULL

KSIEGA
STANU
RYCER
SKIEGO

AUTORZY FRANCISZKAŃSCY

RAJMUND LULL

KSIEGA
STANU
RYCER
SKIEGO

AUTORZY FRANCISZKAŃSCY

© Instytut Studiów Franciszkańskich, 2019, for the Polish version

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowywana, ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzenci

dr hab. Joanna Judycka, prof. UG, Uniwersytet Gdański

dr hab. Anna Sawicka, Uniwersytet Jagielloński

Przekład z języka katalońskiego

Rozalia Sasor

Książka ukazała się dzięki wsparciu finansowemu Instytutu Ramona Llulla.

LLL institut
ramon llull

Język i kultura katalońska

Projekt okładki setii

Ewa Landowska

Korekta

Katarzyna Gorgoń

Redakcja techniczna

Katarzyna Gorgoń

Imprimi potest:

L.dz. 553/2019/, Kraków, dnia 27.11.2019

o. Mariusz Kozioł OFMConv

Wikariusz prowincji

ISBN 978-83-934548-8-4

Skład

Wydawnictwo Franciszkanów

BRATNI ZEW spółka z o.o.

ul. Hetmana Żółkiewskiego 14, 31-539 Kraków

tel. 12 428 32 40

www.bratnizew.pl

Druk i optawa

Read Me, Łódź

SPIS TREŚCI

BEZKRWAWA KRUCJATA. ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ RAJMUNDA LULLA

<i>Doctor Illuminatus</i> . Biografia bł. Rajmunda	9
Katalog dzieł wszystkich bł. Rajmunda Llulla	51
Ars jako sztuka dowodzenia prawdy	77
<i>Okres czwórkowy sztuki (81) – Okres trójkowy sztuki (95)</i>	
Lullizm	101
<i>Paryskie początki lullizmu (101) – Szkoty lulliańskie na Półwyspie Iberyjskim (102) – Lullizm w Italii (105) – Lullizm w Niemczech (106) – Lullizm w Polsce (108)</i>	
<i>Księga stanu rycerskiego</i> : komentarz	115
<i>Datowanie tekstu (115) – Struktura traktatu (116) – Znaczenie traktatu (128) – Koncepcja krucjaty w pismach bł. Rajmunda (130) – Wydania oryginału oraz przekłady „Llibre de l'orde de cavalleria” (138) – Podstawa źródłowa niniejszego wydania (141) – Bibliografia (145)</i>	

KSIĘGA STANU RYCERSKIEGO

[Incipit prologus]	151
[I] O początkach stanu rycerskiego	157
[II] Służba rycerska	163

[III] O próbach dla giermka, który chce przystąpić do stanu rycerskiego	179
[IV] O sposobie, w jaki giermek winien być pasowany na rycerza	187
[V] O znaczeniu, jakie ma rycerskie uzbrojenie	193
[VI] O obyczajach, jakie przystoją rycerzowi	199
[VII] O szacunku, jaki się należy rycerzowi	211
Indeks osób	215

ROZALIA SASOR

BEZKRWAWA KRUCJATA.
ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ
RAJMUNDA LULLA

DOCTOR ILLUMINATUS.
BIOGRAFIA BŁ. RAJMUNDA

Rajmund Lull, znany w naszym kraju również pod łacińskim mianem Rajmundus Lullus lub w oryginalnym zapisie katalońskim jako Ramon Llull, blisko związany z zakonem franciszkańskim, członek Trzeciego Zakonu św. Franciszka, należał do niewielu świeckich intelektualistów okresu pełnego średniowiecza, którzy uprawiali wiedzę niezwiązani z żadną z instytucji uniwersyteckich czy kościelnych. Zyskał sławę dzięki wyjątkowemu wkładowi w rozwój apologetyki chrześcijańskiej, a pośrednio również kombinatoryki: kiedy w 1274 r. podczas medytacji na wzgórzu Randa na Majorce doświadczył Boskiej iluminacji i została mu objawiona „metoda metod”, czyli system kombinatoryczny, dzięki któremu, wychodząc od zestawu podstawowych pojęć, łączonych według ściśle określonych reguł, mógł udowodnić prawdziwość lub fałszywość dowolnego twierdzenia z dowolnej dziedziny wiedzy. Nazwał go *sztuką* (po łacinie *ars*, a po katalońsku *art*) i poświęcił całe życie rozwijaniu i popularyzacji nowej metody, widząc w niej doskonałe narzędzie wspierające działalność misjonarską, którą zamierzał prowadzić wśród muzułmanów. W tym miejscu należałoby się zastanowić nad dwiema kwestiami: po pierwsze, dlaczego przedmiotem Boskiego objawienia stała się metoda

racjonalnej argumentacji prowadząca do rozwoju logiki jako nauki i, zdawałoby się, bardzo odległa od zadań ewangelizacyjnych. I po drugie, czemu akurat wyznawcy islamu stali się pierwszym i w zasadzie jedynym celem akcji misyjnych bł. Rajmunda. Odpowiedzi należy szukać w kontekście historyczno-politycznym epoki, w jakiej przyszło żyć Lulowi, lecz by go zrozumieć, należy cofnąć się w czasie.

W VIII w., za panowania Karola Wielkiego, została utworzona w pasie Pirenejów tzw. Marchia Hiszpańska, strefa buforowa oddzielająca królestwo Franków od podbitych przez Arabów terenów Półwyspu Iberyjskiego. Na Marchię składały się podlegające frankijskim władcom hrabstwa, w tym początkowo niewielkie hrabstwo Barcelony, które z czasem zdobyło dominację w regionie, przyłączając sąsiednie, słabsze politycznie miasta, aż w końcu uniezależniło się od frankijskiej władzy zwierzchniej. Zmiany te nie wpłynęły jednak na kierunek ekspansji zagranicznej hrabiów Barcelony, którzy budowali swoją pozycję w mniejszym stopniu przez militarny podbój ziem arabskich, skupiając się na działaniach dyplomatycznych skierowanych ku innym państwom chrześcijańskim, a przede wszystkim za Pireneje. Owocem tej polityki było przyłączenie w 1112 r. hrabstwa Prowansji jako wiana Dolcy Prowansalskiej, trzeciej żony hrabiego Rajmunda Berengara III, oraz unia personalna z królestwem Aragonii w wyniku małżeństwa Rajmunda Berengara IV z Petronelą, następczynią tronu aragońskiego, w roku 1137. Dzięki unii hrabiowie Barcelony stali się królami Korony Aragonii, nowego, federacyjnego państwa, którego władza obejmowała dawną Aragonię, Katalonię (hrabstwo Barcelony) oraz część Oksytanii przynależną do królów-hrabiów na podstawie prawa bezpośredniej własności

lub umowy feudalnej. W 1204 r. małżeństwo Piotra I (II) Katolickiego¹ z Marią pozwoliło na przyłączenie Montpellier, ostatniego zapirenejskiego nabytku Korony. Katalońsko-aragońską ekspansję na tereny dzisiejszej Francji powstrzymała krucjata przeciw albigensom, w której król Piotr, senior sprzyjających herezji panów Langwedockich, starł się z wojskami krzyżowców, a swoją lojalność przypłacił życiem, gdy zginął w bitwie pod Muret w 1213 r. Śmierć króla wymusiła zmianę sytuacji geopolitycznej w regionie: do 1258 r. Korona Aragonii utraciła wszystkie położone za linią Pirenejów posiadłości oprócz Montpellier, rodzinnego miasta Jakuba I Zdobywcy, i musiała szukać nowych dróg ekspansji terytorialnej. Jakub I Zdobywca skierował ją ku terenom należącym do władców muzułmańskich, z którymi królowie Kastylii i Leónu prowadzili już od kilku stuleci wojnę zwaną rekonkwistą.

Pierwszym znaczącym podbojem Jakuba I Zdobywcy była Majorka zajęta w 1229 r. i zasiedlona katalońskimi kolonizatorami, wśród których znalazł się Ramon Amat Llull, ojciec bł. Rajmunda, szlachcic lub mieszczanin barceloński, który w zamian za wsparcie finansowe udzielone królewskiej wyprawie otrzymał liczne nadania na wyspie. W następnych latach do Korony Aragonii przyłączono kolejne terytoria: w 1231 r. arabski gubernator Minorcki złożył królowi hołd wasalny, cztery lata później, w 1235 r., katalońska wyprawa

¹ Numeracja królów Korony Aragonii z dynastii hrabiów Barcelony nastrocza pewnych trudności, ponieważ źródła katalońskie rozpoczynają ją od pierwszego władcy dynastii, natomiast aragońskie, a za nimi hiszpańskie i inne, od pierwszego władcy królestwa Aragonii. Ponieważ w niniejszej pracy opieram się głównie na źródłach katalońskojęzycznych, preferowaną przez nie numerację podaję jako pierwszą, zaś w nawiasie – obowiązującą w historiografii hiszpańskiej.

krzyżowa zajęła Ibizę, a w 1238 r. Jakub I Zdobywca przejął z rąk Maurów Walencję. Spektakularne zwycięstwa króla doprowadziły do znacznego poszerzenia terytorialnego Korony Aragonii oraz napływu nowej, wyznającej islam ludności, której chrystianizacja stała się jednym z głównych punktów planu socjopolitycznego władcy dążącego do unifikacji państwa. W kształtowaniu misji ewangelizacyjnej wspomagali Jakuba I Zdobywcę przedstawiciele zakonu dominikanów, a zwłaszcza Rajmund z Penyafort, święty Kościoła katolickiego, przyjaciel, doradca i spowiednik króla Jakuba, a także mentor Rajmunda Lulla.

I tu wracamy do kwestii przedmiotu randyjskiego objawienia, tj. lulliańskiego systemu kombinatorycznego. Za czasów św. Rajmunda z Penyafort, którego aktywna działalność w Koronie Aragonii przypada na lata 1240-1275, dysputa publiczna stała się w rękach dominikańskich kaznodziejów jednym z najważniejszych instrumentów służących nawracaniu niewiernych. Lull z pewnością służył o tego rodzaju debatach, a może nawet uczestniczył w tych organizowanych na Majorce, jednak najszerzym echem na ziemiach Korony odbiła się trwająca z przerwami cztery dni dysputa zorganizowana w 1263 r. w Barcelonie na dworze króla Jakuba. Starli się w niej słynny kataloński filozof, lekarz i kabalista Rabbi Moses ben Nahman (Nachmanides) oraz konwertyta Pau Cristià (Paulus Christiani) wspomagany przez św. Rajmunda z Penyafort oraz franciszkanina Piotra z Genui. Główny problem poddany debacie, tj. czy nadejście Mesjasza już się dokonało (jak utrzymywali chrześcijanie) czy też nie (zgodnie z zapatrywaniami przedstawiciela judaizmu), nie został jednak rozstrzygnięty w sposób jednoznaczny, choć każda ze stron twierdziła, że wygrała dysputę. Przyczyną braku zgody co

do jej wyników była metoda dowodzenia, jaką posługiwały się obydwie strony, które odwoływały się do argumentów z autorytetu, opierając się przede wszystkim na interpretacji treści Starego Testamentu. W tej sytuacji jedynym sposobem na uniknięcie wątpliwości w ocenie rezultatów przyszłych debat było opracowanie nowej metody argumentacji, dzięki której stałoby się możliwe dowodzenie racji bez powoływania się na jakiegokolwiek autorytetu, zwłaszcza, że w przypadku debat z wyznawcami islamu nie byłoby o takie łatwo. Na to zapotrzebowanie odpowiadają dwa wielkie systemy apologetyczne: zawarty w *Summa contra Gentiles* system św. Tomasza z Akwinu (1264) i *Ars* Rajmunda Lulla (1274). *Summa* Akwinaty nie dowodzi prawdziwości wiary katolickiej, lecz prowadzi drogą rozumowania do pozycji zgodnej z prawdami wiary. Natomiast *Ars* Lulla opiera się na założeniach podstawowych wspólnych dla wszystkich trzech religii monoteistycznych, tzw. racjach koniecznych, które kombinowane według ustalonych reguł dowodzą twierdzeń. Odrzucenie udowodnionego w taki sposób twierdzenia równałoby się z odrzuceniem prawdziwości któregoś z podstawowych założeń.

Wyraźnie tu widoczna potrzeba stworzenia nowego narzędzia ułatwiającego prowadzenie działalności misyjarskiej wśród wyznawców islamu odzwierciedla wpływ sytuacji geopolitycznej na rozwój chrześcijańskiej apologetyki, zwłaszcza na terenach należących do Korony Aragonii. W innym miejscu i czasie Rajmund Lull być może skupiłby swoje wysiłki na opracowywaniu koncepcji filozoficznej bez szukania jej praktycznego zastosowania w działaniach ewangelizacyjnych. Być może też co innego stałoby się jej dominantą, ponieważ kształt lulliańskiej *sztuce* nadała, w tej samej mierze co teoretyczne rozważania,

praktyka dyskusji zarówno z reprezentantami innych religii, jak i z chrześcijanami, dyskusji, od których nie stronił w całym długim i niezwykle intensywnym życiu.

Wiedza, jaką dysponujemy na temat pochodzenia bł. Rajmunda oraz jego młodości jest dość skromna, natomiast okres od 1263 do 1311 r. został opisany w wyjątkowej autobiografii zatytułowanej *Vita coetanea*². Lull podyktował ją mnichom w paryskiej kartuzji Vauvert w formie wspomnień pod koniec życia, w roku 1311, zaś zawarte w niej informacje uzupełniają wzmianki o charakterze biograficznym zamieszczone przez autora we własnych dziełach. Do tych świadectw należy doliczyć około sześćdziesięciu dokumentów prawnych związanych z zarządaniem majątkiem rodzinnym oraz listów dotyczących spraw osobistych Lulla, które odnoszą się do aktywnego okresu życia bł. Rajmunda³. Jak wspomniałam wyżej, ojciec filozofa, Ramon Amat⁴, otrzymał nadania ziemskie

² Tytuł autobiografii można przetłumaczyć jako *Żywot współczesny*, ponieważ powstała jeszcze za życia jej bohatera. Istnieje w dwóch wersjach językowych: łacińskiej i katalońskiej, przy czym wersja łacińska znana jest również w dwóch wariantach. Pierwszy to pełen tekst *Vita coetanea* zamieszczony po raz pierwszy w kompilacji dzieł Lulla opracowanej przez jego ucznia Thomasa Le Myésier, a zatytułowanej *Electorium*. Wariant skrócony stanowi *Breviculum* przygotowane dla królowej Francji, Joanny Nawarskiej, i wzbogacone dwunastoma miniaturami. Katalońska wersja językowa powstała jako tłumaczenie oryginału w XV w., w niektórych paragrafach skraca tekst łaciński, w innych rozbudowuje go o lokalne szczegóły. A. Bonner, *The Art and Logic of Ramon Llull. A User's Guide*, Brill, Leiden-Boston 2007, s. 2, n. 3.

³ P. Villalba i Varneda, *Ramon Llull, escriptor i filòsof de la diferència. Palma de Mallorca, 1232-1316*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona 2015, s. 13-14.

⁴ Pierwotnie nazwisko rodowe Llullów brzmiało Amat i dopiero w czasach bł. Rajmunda zostało zastąpione przez przydomek Llull, spolszczony w niniejszym wydaniu do formy Lull.

na Majorce, niedaleko Palmy, tj. stolicy wyspy, oraz przywileje w zamian za wsparcie finansowe udzielone wyprawie wojennej przeciw muzułmanom. Na wyspę przybył prawdopodobnie w 1230 r., jego żona Isabel d'Erill⁵ rok później, zaś po dwóch latach, tj. w 1232 r., przyszedł na świat ich jedyny syn – Rajmund. Jak przystało na dziedzica jednego z wpływowych majorkańskich rodów, otrzymał wykształcenie stosowne do swojego stanu, przygotowujące go do pełnienia służby na królewskim dworze, gdzie piastował stanowisko zarządcy stołu i majordoma infanta Jakuba⁶, późniejszego Jakuba II z Majorki, syna Jakuba I Zdobywcy, który po śmierci ojca w 1276 r. otrzymał we władanie królestwo Majorki oraz Montpellier. Edukacja młodego dziedzica⁷ obejmowała podstawową wiedzę z zakresu prawa i administracji, w tym ograniczoną znajomość łaciny, oraz

⁵ Podana tu grafia imienia i nazwisk rodowego matki Rajmunda Lulla należy do najbardziej rozpowszechnionych, inne formy zapisu to: Elisabet de Malla oraz Elisabet Herill.

⁶ Źródłem informacji jest tu *Żywot współczesny*, gdzie autor podaje: „Opowiedział nasamprzód, przed innymi sprawami, jak będąc seneszalem i majordomem przesławnego króla Majorki...” (*VC 2*), co w wersji łacińskiej, różniącej się nieco od katalońskiej podstawy polskiego przekładu, brzmi jak następuje: „Raimundus, senescallus mensae regis Maioricarum”. Przekład polski za: A. Sawicka, *Szaleństwo miłości błogosławionego Rajmunda*, w: *Drogi i rozdroża kultury katalońskiej*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2007, s. 78. Za autorką przekładu posługuję się podanymi w nawiasach skrótem VC numerem paragrafu na oznaczenie miejsca w oryginalnej wersji tekstu. Oryginał łaciński, tu i dalej, za: R. Llull, *Vita coetanea / A Contemporary Life / Vida coetànea / Vida coetània*, tłum. A. Cortijo Ocaña, Benjamins Publishing, Amsterdam-Philadelphia 2017, s. 74. Przytaczane tu i dalej cytaty z *Żywota współczesnego* w przekładzie A. Sawickiej zostały przygotowane na podstawie katalońskiej wersji tekstu, *Vida coetània*, z wydania R. Llull, *Vida coetània*, w: *Obres essencials*, M. Badllori (red.), Selecta, Barcelona 1957, s. 34-54.

⁷ Żadne dokumenty z epoki nie potwierdzają nadania rodowi Llullów tytułu szlacheckiego, ale służba młodego Rajmunda na dworze królewskiego dziedzica wskazuje na wysoki status społeczny rodziny, nawet jeśli

szereg biegłości, które możemy zbiorczo określić jako dworskie, jak na przykład umiejętność układania wierszowanych kompozycji w stylu trubadurów, tak w języku rodzimym, tj. katalońskim, jak i oksytańskim, pięknego wysławiania się, gry na instrumentach czy biegłość w sztuce rycerskiej. Tę ostatnią Lull wykorzysta, pisząc traktat dydaktyczny dla stanu rycerskiego umiejętnie łączący nauki moralne z wiedzą praktyczną.

W *Vita coetanea* Rajmund Lull odniósł się do tego etapu życia bardzo negatywnie, ponieważ jak sam przyznał – zresztą z pewną przesadą, której nie ukrywał – oddawał się w owym czasie nieprzystojnej ziemskiej miłości i czczym uciechom⁸. W 1257 r. poślubił Blancę Picany⁹, również należącą do osiadłej na wyspie rodziny katalońskich kolonizatorów, jeszcze zamożniejszej niż ród Llullów, z którą miał dwoje dzieci Domèneca (Dominika)

Ramon Amar Llull należał w Barcelonie jedynie do warstwy mieszczańskiej, jak sugerują F. Domínguez Reboiras i J. Gayà, *Llife*, w: *Raimundus Lullus: An Introduction to His Life, Works and Thought*, Fidora A., Rubio J. E. (red.), Brepols, Turnhout 2008, s. 21.

⁸ W *Llibre de contemplació en Déu* pisze nawet: „Widzę, o Panie, że drzewa każdego roku wydają kwiaty i owoce, każde według swego rodzaju, z czego ludzkość ma przyjemność i korzyść. Ale ze mną, grzesznikiem, nie było tak; przez trzydzieści lat nie przynosiłem owoców na tym świecie, tylko wyjaławiałem ziemię i do tego jeszcze byłem szkodliwy i złośliwy w stosunku do moich przyjaciół i sąsiadów. Zwykłe drzewo, choć nie ma rozumu i poznania, jest bardziej owocne niż ja byłem. Dlatego wstydzę się ogromnie i uznaję za godnego wielkiej nagany”. R. Llull, *Liber Contemplationis in Deo*. IX, 257, za: B. Michalski, *Ramon Llull i klasztor Miramar*, „Perspectiva: legnickie studia teologiczno-historyczne” 2016, nr 1(28), s. 189.

⁹ Dokładna data ślubu nie jest znana, ale zachował się dokument z 24 września 1257 r., w którym przekazuje się Rajmundowi Lullowi prawa do zarządzania majątkiem żony. J.N. Hillgarth, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*, Edicions Universitat de Barcelona, Barcelona 2001, s. 28-29.

i Magdalenę¹⁰. Nie można jednak zgodzić się z autorem, że życie świeckie było czasem całkowicie straconym, ponieważ to właśnie wtedy zawarł przyjaźń z przyszłym królem Majorki, który aż do swojej śmierci w 1311 r. aktywnie wspierał Lulla we wszystkich jego działaniach oraz chętnie gościł na swoim dworze w Montpellier¹¹.

Przełom w życiu bł. Rajmunda nastąpił w roku 1263, kiedy powtarzająca się wizja ukrzyżowanego Chrystusa skłoniła go do całkowitego poświęcenia się służbie Bożej. Tak oto przedstawia ją w *Żywocie współczesnym*:

Opowiedział nasamprzód [...] jak siedząc pewnej nocy w swojej komnacie przy łożu wezglowiu, rozmyślał nad błahą kanconą i układał ją w języku pospolitym dla kochanki, którą wtedy miłością płochą i złą miłował; jako to wtedy, mając rozum rozpalony i przejęty układaniem tej kancony, spojrział na ścianę i ujrzał Pana Naszego Jezusa Chrystusa wiszącego na krzyżu, umęczonego i wielce boleściwego. Widząc to, lęk wielki poczuł w sobie,

¹⁰ Magdalena, starsza z rodzeństwa, urodziła się prawdopodobnie między 1258 a 1259 r. i około 1276 r. poślubiła Perego de Sentmenat. O Domènecu, urodzonym między 1260 a 1262 r., nie wiemy nic ponad to, że ojciec dedykował mu trzy dzieła, troszcząc się o edukację syna nawet w wieku dojrzałym: *Doctrina pueril* (1275/1276), *Llibre d'intenció* (1277/1278) oraz *Arbre de filosofia desiderat* (1294). Rodzeństwo wymienione jest również w testamencie spisany przez Rajmunda Lulla w 1313 r. P. Villalba i Varneda, dz. cyt., s. 65-66.

¹¹ Królestwo Majorki po śmierci Jakuba I Zdobywcy miało się stać niezależnym tworem politycznym władanym przez młodszego syna króla, Jakuba. Jednak już w 1279 r. starszy syn, Piotr II (III) Wielki wymógł na bracie hold lenny, a później, w 1285 r., włączył królestwo z powrotem do Korony Aragonii. Dlatego Montpellier stało się na długi czas główną siedzibą dworu Jakuba II.

i wszystko, czym się zajmował, porzucił i w lożu się skrył, i zasnął (VC 2)¹².

Poruszony do głębi obrazem umęczonego na krzyżu Zbawiciela Lull radykalnie zerwał z przeszłością, a sam moment wewnętrznej przemiany nazwał później „nawróceniem”. O wadze, jaką przykładał do tej chwili dobitnie świadczy choćby konstrukcja jego autobiografii: *Vita coaetanea* rozpoczyna się właśnie od nawrócenia, które w rozumieniu autora jest właściwym i jedynym godnym zapamiętania początkiem życia w prawdzie. Powracająca pięć razy wizja zmusiła Lulla do podjęcia decyzji, które zaważyły na jego przyszłym życiu i które zawarł w trzech dopełniających się celach: po pierwsze zamierzał poświęcić się działalności misyjnej, czyli głoszeniu Chrystusa muzułmanom nawet za cenę własnego życia¹³, po drugie staraniom o zakładanie klasztorów, w których przyszli misjonarze mogliby się uczyć języka arabskiego oraz innych języków potrzebnych w działalności ewangelizacyjnej¹⁴, i wreszcie postanowił napisać

¹² R. Llull, *Vida coetania*, tłum. A. Sawicka, w: A. Sawicka, dz. cyt., s. 78-79.

¹³ *Coepit ergo intra se cogitando tractare quod esset seruitium maxime Deo placens et uisum est quod melius siue maius seruitium Christo facere nemo potest quam pro amore et honore suo uitam et animam suam dare, et hoc in conuertendo ad ipsius cultum et seruitium Saracenos, qui sua multitudine christianos undique circumcingunt* (VC 5).

¹⁴ *Sed ad haec sibi uenit in mentem quod iret ad papam, ad reges etiam et principes christianos ad excitandum eos ac impetrandum apud ipsos quod constituerentur in diuersis regnis seu prouinciis ad hoc aptis monasteria in quibus electae personae religiosae et aliae ad hoc idoneae ponerentur ad addiscendum praedictorum Saracencorum et aliorum infidelium linguaia ut ex eisdem personis, ibidem conuenienter instructis, in promptu semper assumi possent et mitti personae idoneae ad praedicandum et manifestandum prae-*

„najlepszą na świecie księgę przeciw błędom niewiernych”¹⁵. Miał jednak świadomość, że realizacja tak ambitnych zamierzeń będzie możliwa dopiero, gdy wyrzeknie się życia świeckiego oraz przyswoi wiedzę z zakresu teologii, filozofii oraz siedmiu sztuk wyzwolonych. W pierwszym odruchu, pod wpływem kazania wygłoszonego w dniu wspomnienia św. Franciszka i poświęconego drodze do Boga, jaką objął ten święty, Lull¹⁶ postanowił wziąć z niego przykład i sprzedać większość dóbr, zachowując jedynie część dla zabezpieczenia żony i dzieci. Wydaje się jednak, że całkowite i natychmiastowe odcięcie się od rodziny nie było w owym czasie możliwe, Lull poświęcił się wprawdzie uzupełnianiu braków w wykształceniu, lecz dopiero w 1276 r. jego prawa do zarządzania majątkiem małżeńskim zostały mu odebrane i przekazane Blance Picany¹⁷. Wiemy przy tym, że relacje rodzinne nigdy nie zostały do końca zerwane: bł. Rajmund, prowadząc już aktywne życie w służbie Boga, niejednokrotnie korzystał z gościnności swojej żony i zatrzymywał się w jej domu podczas swoich pobytów na Majorce, zaś po jej śmierci (ok. 1294 r.) w domu córki, Magdaleny.

dictis Saracenis et aliis infidelibus piam, quae est in Christo, fidei catholicae ueritatem (VC 7).

¹⁵ [...] *unum librum, meliorem de mundo, contra errores infidelium* (VC 6).

¹⁶ *Vita coaetanea* (VC 9) umieszcza to zdarzenie trzy miesiące po nawróceniu, natomiast *Breviculum* (1325 r.) po powrocie Lulla z pielgrzymek. Obydwie wersje są zgodne tylko w kwestii dary dziennej.

¹⁷ Ponadto wiadomo, że jeszcze w 1271 r. nie mógł się poświęcić życiu kontemplacyjnemu z powodu konieczności zarządzania majątkiem, na co skarży się w rozdziałach 134, 315 i 316 *Llibre de contemplació en Déu*. P. Villalba i Varneda, dz. cyt., s. 65-67, 96-97, 144-145; J.N. Hillgarth, dz. cyt., s. 36-37.

Podobnie jak uregulowanie spraw osobistych, również studia zajęły Lullowi wiele lat życia. W *Vita coetanea* z rozbijającą szczerością przedstawia swój mizerny, w porównaniu z rozmachem zakładanych projektów, stan wiedzy:

Gdy rozważył swoje myśli [o nawracaniu niewiernych], zrozumiał, że brak mu podstawowego wykształcenia, by zrealizować cel tak wielki, bowiem nie wyuczył się nawet gramatyki¹⁸, prócz samych jej podstaw. Nad czym, zafrasowany, wielce ubolewał (*VC* 5).

Zgodnie z panującymi w jego epoce przekonaniem, Lull zakładał konieczność prowadzenia ewangelizacji najpierw wśród elity intelektualnej wyznawców islamu, która przez swoją konwersję da przykład nieuczonej reszcie społeczeństwa, stąd też wysokie wymagania, jakie sam sobie stawia. Z tego też względu, przed przystąpieniem do intensywnych, trwających dziewięć lat studiów, Lull poddał się przygotowaniom duchowym i wyruszył na pielgrzymkę. W pierwszej kolejności udał się do słynnego w owym czasie ośrodka kultu maryjnego w Rocamadour, w Langwedocji, chętnie odwiedzanego przez pokutników, a następnie do sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela oraz, jak podaje *Vita*, „licznych innych świętych miejsc” (*VC* 9), prosząc Jezusa, Matkę Bożą oraz świętych o wsparcie i pomoc w realizacji ambitnych planów. W drodze powrotnej Lull zatrzymał się w Barcelonie (1264), gdzie miał okazję spotkać się ze św. Rajmundem z Penyafort, z którym

¹⁸ Gramatyka, czyli po prostu język łaciński, stanowiła część *trivium* i należała do siedmiu sztuk wyzwolonych.

podzielił się planami wyjazdu na studia do Paryża. Były generał dominikanów najwyraźniej nie podzielał entuzjazmu Lulla i przekonał go do rozpoczęcia nauki na rodzinnej wyspie (*VC* 10), w konwencie cystersów Santa Maria de La Real. Decyzja ta, być może błędna, zaważyła na całym przyszłym życiu majorkańskiego filozofa, który jako samouk długo nie mógł liczyć na przychylność i uznanie w kręgach akademickich.

Po powrocie na Majorkę w roku 1264, bł. Rajmund zakłada prosty habit z szorstkiej wełny i rozpoczyna samodzielne studia humanistyczne, korzystając z bibliotek konwentów dominikanów i franciszkanów, a także naukę łaciny oraz języka arabskiego, przy czym ten ostatni studiuje pod kierunkiem zakupionego w tym celu niewolnika (*VC* 11). Po podbiciu wyspy przez wojska Jakuba I Zdobywcy niemal cała ludność muzułmańska, która nie wyemigrowała wcześniej, została zniewolona, a ponieważ poziom nauczania na terenach zajętych przez arabów stał na dużo wyższym poziomie niż w regionach chrześcijańskich, Lull mógł od swojego niewolnika nauczyć się nie tylko języka, ale również podstaw wiary i kultury islamu. Niewolnik był też prawdopodobnie współredaktorem pierwszych arabskich dzieł bł. Rajmunda oraz jednym z pierwszych muzułmańskich oponentów w teologicznych i filozoficznych debatach myśliciela. Tekst *Vita coetanea* (*VC* 11-13) oraz miniatura z *Breviculum* (III, 1-3) zachowały pamięć o ostatniej dyspacie Lulla z niewolnikiem, w której krewcy oponenti porzucili grunt akademicki i przeszli do argumentów siłowych. Otóż gdy niewolnik dopuścił się bluźnierstwa przeciwko Jezusowi Chrystusowi oraz Matce Bożej, Rajmund obil go dotkliwie, uwłaczając tym czynem dumie swojego nauczyciela, który rzucił się

na ucznia z mieczem i go zranił. Lull kazał umieścić niewolnika w więzieniu, a sam oddalił się na trzy dni do opactwa cystersów, aby zastanowić się nad tym, co powinien uczynić dalej. Z jednej strony nie chciał skazywać swojego wieloletniego nauczyciela na śmierć, z drugiej zaś obawiał się o swoje życie, jeśli pozwoli mu wrócić do domu. Prosił zatem Boga o mądrość i oświecenie, jak w tej sytuacji postąpić, jednak bez skutku. Nie otrzymawszy żadnej wskazówki, zdecydował się odwiedzić niewolnika w więzieniu, lecz ku zdziwieniu i, zapewne szokującej dla współczesnego czytelnika, radości¹⁹ Lulla, arabski nauczyciel sam rozwiązał dylemat ucznia, wieszając się na sznurze, którym był skrepowany.

Nie wiemy, czy Lull poznawał autorów starożytnych, chrześcijańskich i arabskich, studiując ich dzieła, czy też posługiwał się popularnymi naówczas opracowaniami i kompendiami, ponieważ zgodnie ze swoim założeniem prawie nigdy nie odwołuje się we własnych tekstach do autorytetów. Tym niemniej o rozległości wiedzy Majorkańczyka świadczą choćby tematy, jakie podejmuje w jednym z wczesnych dzieł *Doctrina pueril* (1275-1276): siedem sztuk wyzwolonych, teologia, prawo, historia naturalna, medycyna czy polityka. Podobnie w powieści *Romanç d'Evast e Blaquerma* (1276/1277-1283?) odwołuje

¹⁹ Podpis pod trzecią sceną z trzeciej miniatury w *Breviculum* głosi, co następuje: „Błogosławiony bądź Panie mój, Boże, który sprawiłeś, że ręce moje niewinne są twej [tj. niewolnika] śmierci i uwolniłeś mnie od odpowiedzialności za twoją śmierć!”. R. Lull, *Breviculum seu Electorium parvum Thomae Migerii (Le Myésier)*, Ch. Lohr, Th. Pindl-Büchel, W. Büchel (red.), w: *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis. Raimundi Lulli Opera Latina. Supplementi Lulliani* I. Brepols, Turnholt 1990; dostęp do wersji zdigitalizowanej pod adresem: <http://lullianarts.narpan.net/miniatures/index.HTM>.

się do obowiązującego w jego czasach zakresu studiów²⁰. Od 1271 r. Lull kontynuował naukę w Montpellier, gdzie przebywał na dworze Jakuba II i korzystał z bibliotek wydziałów prawa, medycyny i sztuk wyzwolonych tamtejszego uniwersytetu. W 1272 r. powstają dwa pierwsze dzieła autorstwa bł. Rajmunda, obydwa napisane w języku arabskim: kompendium wiedzy o logice arabskiego filozofa i mistyka al-Ghazalego (1271/1272), które od razu tłumaczy na łacinę (*Compendium Logicae Algatzelis*) i na kataloński (*Lògica d'Algatzell*, przy czym ten ostatni przekład przyjmuje formę wierszowaną), oraz *Llibre de contemplació en Déu* (*Księga kontemplacji w Bogu*; 1271/1272), początkowo uznawane przez autora za planowaną w chwili nawrócenia „najlepszą na świecie księgę”. Również *Llibre de contemplació en Déu* autor samodzielnie przełożył na kataloński (1273), co, biorąc pod uwagę rozmiary traktatu, który objętością przewyższa *Don Kichota* około sześć razy, jest nie lada wyczynem translatorskim²¹. Księga jest rodzajem encyklopedii chrześcijańskiej, traktatem teocentrycznym oraz opisem drogi do wiary, jaką przeszedł jej autor, co nasuwa skojarzenia z *Wyznaniem* św. Augustyna²². Jednocześnie jest to dzieło, w którym po raz pierwszy pojawia się idea Godności Bożych, jeszcze w liczbie szesnastu, które będą stanowić podstawę lulliańskiego systemu filozoficznego, oraz koncepcja „pierwszej i drugiej intencji” jako trzon etyki lulliańskiej, gdzie „pierwsza intencja”, którą jest

²⁰ P. Villalba i Varneda, dz. cyt., s. 109.

²¹ Lull opracował przekład w osiem miesięcy, co oznacza, że gdyby w tym czasie pracował nad nim codziennie, każdego dnia tłumaczyłby półtora rozdziału.

²² Por. komentarz P. Villalba i Varneda, dz. cyt., s. 80-81.

sam Bóg, przejawia się w jego planie, zaś „druga” zwrócona jest ku stworzeniu i kwestiom materialnym, w tym sensie, że jej przejawem są działania podejmowane przez stworzenie w celu realizacji Boskiego planu.

Treść *Llibre de contemplació en Déu* pokazuje jak koncepcja nowej metody apologetycznej stopniowo dojrzewa w umyśle Lulla, lecz dopiero w roku 1274 ma miejsce wspomniane wcześniej objawienie na wzgórzu Randa, dzięki któremu Lull zyska później przydomek *Doctor Illuminatus*. Jest to objawienie o charakterze intelektualnym, pozwalające na scalenie w jeden spójny system elementów dotychczas powiązanych ze sobą luźno. Lull, w przejęciu, opuszcza natychmiast pustelnię i schodzi do klasztoru Santa Maria de La Real, gdzie spisuje „bez wysiłku” (VC 14) pierwszą wersję *sztuki* od razu w trzech językach: arabskim, łacińskim i katalońskim. Powstaje *Ars compendiosa inveniendi veritatem* (znana również jako *Ars magna* lub *Ars maior*; 1274), pierwsza, lecz nie ostatnia wersja systemu, nad którym Lull będzie pracować przez całe życie, ulepszając go i upraszczając, aby stał się zrozumiały dla wszystkich. W sumie Lull stworzył trzydzieści jeden traktatów poświęconych *sztuce* i jej zastosowaniom, a ostatnią i ostateczną wersję zawarł w dziele *Ars generalis ultima*, którego redakcję zakończył w 1308 r. w Pizie. Szczegółowy opis działania *ars* oraz faz jej ewolucji znajdzie czytelnik w podrozdziale jej poświęconym, tu chciałabym tylko wspomnieć, że bł. Rajmund był całkowicie przekonany, że *ars* powstała z Boskiej inspiracji i taką też relację podaje w *Vita coaetanea*. Ukończywszy pierwszą wersję *sztuki*, Lull powrócił na wzgórze Randa, gdzie w miejscu objawienia wznosił pustelnię, w której spędził kolejne cztery miesiące, oddając się kontemplacji i modlitwie, aż pewnego razu,

Rajmund Lull – średniowieczny kataloński tercjarz franciszkański, medyk, prawnik, filozof, poeta, pisarz, twórca przysłów, wybitny logik, głęboki teolog, autor podręcznika do nawigacji, astrolog, matematyk i misjonarz. Jego bujny zyciorys mógłby posłużyć za kanwę intrygującej fabuły, której historia nie kończy się wraz z jego śmiercią. Wiele jego przemyśleń i wniosków – zawartych w ponad 250 napisanych przez niego dziełach – znalazło bowiem zainteresowanie dopiero po wiekach, stając się inspiracją do nowych odkryć i rozwiązań na różnych polach ludzkiej działalności.

Księga stanu rycerskiego to pierwszy polski przekład XIII-wiecznego kodeksu rycerskiego autorstwa Rajmunda Lulla wraz z obszernym komentarzem wprowadzającym w kulturę dawnych czasów. Tło stanowi pogranicze chrześcijańskiej Europy z muzułmańskim Wschodem. Protagonistą jest stary rycerz, który uczy młodego giermka, czym jest honor, mądrość i prawda. Przekładu na język polski dokonała z erudycją i wrażliwością na słowo Rozalia Sasor.

ISBN 978-83-934548-8-4

9 788393 454884